

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԵՏՈՒԹԻՐՆ ԵՐ ԵԿԵՂԵՅԻ

Ա.

Այս երկու հաստատութիւններուն իրարու հետ ունեցած յարաբերութիւնը, և մանաւանդ ատոնց իրարմէ անջատումը նոր նոր խօսքի և խնդրի առարկայ կ'ըլլայ սա մեր ժամանակներուն, իբրեւ հետեանք համախարհային պատերազմի, որ մեծ և հիմնական փոփոխութիւններ յառաջ բերաւ ազգերու և ժողովուրդներու կրօնական և քաղաքական կեանքին մէջ։ Այս պատմական փոփոխութեանց, եթէ կ'ուզէք, նաեւ յեղափոխութեանց առաջին և մեծ թատերաբեմը եղաւ Ռուսիա, որ թէև սահմանադրական պետութիւն մըն էր, բայց պետութեան պետերը — Չարերը — իրենց անձին վրայ կը մարմնացնէին թէ՛ պետութեան և թէ՛ եկեղեցւոյ ամէնէն վերին իշխանութեան գաղափարը, ճիշդ Իւզանդական կայսրութեան կայսրներուն պէս։

Իսկ մեր նորաստեղծ և փոքրիկ Հայաստանը իբրեւ մաս Ռուսիոյ, ենթարկուեցաւ ռուսական յեղաշրջումներու ազդեցութեան, և ենթարկուեցաւ չափազանց ուժգնութեամբ, և այսօրուան իրականութիւնը, որ կը տիրէ Հայաստանի մէջ, արդիւնք է խորհրդային դուրսեան, որ բացի բանուորապետութենէ չի ճանչնար ուրիշ իշխանութիւն՝ ըլլայ պետական, ըլլայ կրօնական։

Եւ իրաց այս վիճակին մէջ է որ, զոր օրինակ, Հայ մամուլը, իր բոլոր հատուածներով և դոյներով, խօսքի և խնդրի առարկայ կ'ընէ պետութեան և եկեղեցիի անջատումը, և ասիկա կը շեշտուի նոյն իսկ մեր լուրջ գրողներու կողմէն թերթերու մէջ և խօսողներու կողմէն բեմերու վրայ։

Բայց թէ ստուգիւ պատմական իրողութիւններու համաձայն է Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հանդէպ բռնուած դիրքը, պետութեան և եկեղեցիի բաժանման անունով, և թէ իրօք ի՞նչ արժէք կը ներկայացնեն այդ մասին խօսուածներն ու գրուածները, կը փափաքինք այս կենսական խնդիրները պարզել Սիմնի ընթերցողներուն՝ պատմութեան լոյսերուն տակ։

Կրօնքը, իր ծագման մէջ, զուտ մարդոց հոգիներուն առաջնորդութեան հետ կապ ունեցող երեւոյթ մը չէ։ Թէ կրօնքը միայն և միայն հոգեւոր նկարագիր մը ունի, և հետեալաբար հոգիներու հետ միայն պէտք է զբաղի, ասի-

138-98
20266

կա քրիստոնէական խորհուրդներու բխրեղացումն է որ հետզհետէ, հոգեբանական խոր ուսումնասիրութեանց և հոգեւոր կեանքի մշակումով կատարելագործուած է: Իսկ վաղեմի մարդկութեան մոթքին մէջ ընկերային և քաղաքական կեանքի ամբողջութիւնն է որ կրօնք է, և կրօնքով կը կառավարուի: Աստուածապետական գրութիւն ըսուածն է ասիկա: Եւ Մովսէսէն սկսելով այն բոլոր ազգեր և ժողովուրդներ, որոնք Աուր-Վիլիի սկզբունքներով դաստիարակուած են և ատոր ուղղութեամբ կառավարուած են իրենց անհատական և ընկերային կեանքին մէջ, այդ կրօնքն ունին, և կրօնքը կը հասկնան իր այդ իմաստով:

Եւ այս հասկըցողութիւնով է որ աշխատութեան բաժանումի հիման վերայ, երբ հոգեւոր և մարմնաւոր գործեր իրենց առանձին առանձին վարիչներն ունեցան, միշտ մարմնաւորին վարիչն է որ սկսաւ հոգեւորականի գործին միջամուտ ըլլալ: Երովհետեւ ինքն էր երկրի զէնքին տէրը, և պահելով հանդերձ հոգեւորական վարիչը անոր գիրքին մէջ, իր վրայ միացուց հոգեւորական կամ կրօնական գործերուն վերին հեղինակութիւնը: Այս է պատճառը որ հոգեւոր կամ կրօնական պետը միշտ կռթնեցաւ աշխարհական կամ քաղաքական պետին, իր իշխանութիւնը բանեցնելու համար իր ժողովրդին մէջ, եթէ նոյն իսկ այդ աշխարհական կամ քաղաքական պետը համազդի և համակրօն ալ չըլլար: Մեր ազգային-եկեղեցական պատմութեան մէջ, զոր օրինակ, Հայ եկեղեցւոյ հոգեւոր պետերը իրենց իշխանութիւնը կրնային ի գործ դնել՝ զայն տիրապետողներուն ճանցընելէ և հրովարտակներով հաստատել տալէ ետքը: Այս այսպէս եղած է պատմութեան ընթացքին մէջ:

Բայց ընդհանուր եկեղեցւոյ պատմութեան նախկին շրջանին անձանօթ է կրօնքին պետականացումը, այն իմաստով ու կերպով որ հետզհետէ զարգացաւ և կաղապար մը առաւ. այսինքն հին եկեղեցւոյ զերծ էր քաղաքական պետերու ուղղակի միջամտութիւններէն, և ազատօրէն կը կատարէր, զոր օրինակ, իր հոգեւոր պետերուն կամ առաջնորդներուն բնորոշութիւնը: Պետութիւնն է որ ուղեց իւրացնել եկեղեցւոյն բարոյական հեղինակութիւնը և գործածել զայն լայնօրէն յօգուտ իր շահերուն:

Նստ կենդանի օրինակ մը պատմութենէն բոլորովին պիտի լուսարանէ իրողութիւնը:

Բիւզանդիոյ կայսրը Յովհաննէս Չմշկիկ, ծագումով հայ, Կ. Պոլսի Պողիկտոս պատրիարքի վախճանումէն ետքը (956 Ապրիլ 3) փութաց իրեն հաճելի անձ մը բարձրացնել պատրիարքական աթոռին վրայ, և հետեւաբար Պողիկտոսի թաղման յաջորդ օրն իսկ ժողովի հրաւիրեց Ս. Սինոդը, և իր ճառին մէջ սա՛ նշանաւոր խօսքերն ըսաւ.

— (Ամենակարողը, որ արարիչն է երկնի և երկրի, այս աշխարհի վրայ երկու երկրաւոր իշխանութիւններ հաստատեց, մէկը եկեղեցական՝ առաջնորդելու համար հոգիներուն, իսկ միւսը կայսերական՝ կառավարելու համար մարմինները, որպէսզի այս երկուքին միաբան գործակցութեամբը անվթար պահուի հանրային բարօրութիւնը: Եւ որովհետեւ եկեղեցւոյն առաջնորդը (Պողիկտոս Պատրիարքին կ'ակնարկէ) իր պարտքը վճարեց տկար բնութեան, այլ-

ևս Անոր — որու բոցեղէն աչքերուն առջև զաղանիք չկայ — Անոր կը պատկանի հանդուցեալ Պատրիարքին տեղը նոր մը դնել, որ ամէնուն գերազանց ըլլայ և կարենայ կատարել այս գերագոյն պաշտօնը:

Եւ ես որովհետեւ երկար փորձերով գիտեմ որ ան (կ'անհարկէ Սկամունգրացի Բարսեղին, ճգնաւոր անապատական մը) բացարձակապէս արժանի է այս պաշտօնին, ես այսօր զինքը կը բարձրացնեմ պատրիարքութեան աստիճանին, որպէս զի այս անձին արտաքոյ կարգի առաքինութիւնները, որուն Ամենակարողը առաւելապէս տուած է մարդարէութեան շնորհը, մեկուսացած փակուած շման աշխարհի միջին մէկ անկիւնը: Ան հոյս մը մեծ զէպքեր մարդարէացած է ինծի, որոնք իրապէս կատարուած են նշանակուած տեսնելին» (*):

Պարզուկ ճգնաւոր մը կայսեր կամքով միայն կոչուեցաւ Պատրիարքութեան, այն ալ Ս. Սինոդի մէջ ուղղակի, որուն անդամները խեղդեցին իրենց զգացումները, և տեղի տուին հզօր Զմէկիկի կամքին առջև, առանց ճիշդ մը հանելու: Ս. Սինոդի մէջ և անկէ դուրս կայսրութեան եկեղեցիներուն մէջ ալ, պատրիարքացւոյն կային անշուշտ, բայց կայսրը առիթ չտուաւ որ թեկնածուներ յիշուին, և արագ ու կտրուկ կերպով կատարուած իրողութեան մը առջև դրաւ Ս. Սինոդը:

Հայաստանի և Կիլիկիոյ մէջ ալ տիրեց միևնոյն պատմական իրողութիւնը՝ էւէլ պակաս տարբերութեամբ մը, — աշխարհական տիրողին կամքն ու հաճութիւնը անհրաժեշտ էր:

Բայց երբ հայութիւնը զրկուեցաւ իր բնիկ տիրապետողներէն, և քաղաքականօրէն ենթարկուեցաւ այլազգի տիրապետութիւններու, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հոգևոր իշխանութեան պետերն ալ ենթարկուեցան այլազգի տիրապետողներու կամքին և հաստատութեան: Ըսենք մէկ խօսքով թէ իրերը այսպէս ընթացան մինչև որ հայութեան երկու որոշ հատուածները, քաղաքականօրէն հաստատուն պայմաններու ենթարկուեցան. նախ Ռուսիոյ մէջ, ժերմ դարու առաջին կիսուն, կովկաս անցաւ Չարերու տիրապետութեան ներքև, և էջմիածին, Հայց. եկեղեցւոյ նուիրապետութեան Մայր-Աթոռը, Պօլսոմէնիով զօռած կանոններու համեմատ ենթարկուեցաւ ռուս կայսրութեան պետական կարգադրութեանց. իսկ Թիւրքիոյ մէջ, զարձեալ նոյն շրջանին, Ազգային Սահմանադրութեամբ, Թիւրքիոյ Հայոց եկեղեցական գործերու վարչութիւնը ենթարկուեցաւ թիւրք պետութեան կարգադրութեանց:

Ինչպէս որ կը տեսնուի, պատմական իրողութիւնը սա է. երբ Ռուսիոյ մէջ Չարականութիւնը ջնջուեցաւ և Բանուորապետութիւն հաստատուեցաւ ասոր տեղ, Ռուսիոյ Հայութիւնը պետութիւն չունէր, հլու հպատակ ժողովուրդ մըն էր ռուս դրօշին ներքև և Ռուս պետութեան կողմէ տրուած կանոնադրութեամբ մը (Պօլսոմէնիէ) մը կը վարէր իր եկեղեցական և կրթական գործերը: Նոյնպէս Թիւրքիոյ Հայութիւնը «բայա» մըն էր օսմանեան դրօշին տակ, և իր եկեղեցական ու կրթական գործերը կը կառավարէր օսմանեան պետութեան կողմէ վաւերացուած սահմանադրութեամբ մը:

(*) G. Schlumberger, L'Épopée Byzantine, Jean Trimicès, Nouvelle Edition, Paris, 1924, P. 28-29:

Թէ՛ Պօլսթէնիա և թէ՛ Ազգային սահմանադրութիւն քաղաքական ոչ մէկ բառ կամ միտք կը պարունակեն որ կարելի ըլլայ ըսել Հայ ժողովուրդը եթէ ոչ պետական, նոյն իսկ պետականի պիտակ մը ունեցած ըլլայ՝ արդարացնելու համար պետութեան և եկեղեցիի բաժանման դադափարին և խօսքին սխալ կիրարկումը, և այդ սխալ հիման վրայ եղած բոլոր արտայայտութիւններն ու դործերը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ և անոր հոգևոր իշխանութեան մասին:

Հայութիւնը դարերէ ի վեր իր քաղաքական կազմակերպութիւնը կամ պետութիւնը և պետականութիւնը կորսնցուցած և ի սփիւռս աշխարհի ցրուած ժողովուրդ մըն է եղած, որու միութեան միակ կապն է իր Մայրենի եկեղեցին, իր Լեզուն ու Դիրք: Եւ հետեւաբար, ուղղակի մեր ժամանակներուն վրայ խօսելով, դիտել կուտանք որ երբ Պետութեան և եկեղեցիի կամ Քաղաքականութեան ու Կրօնի բաժանում, և այլն կ'ըսուի, ասիկա ամէնէն աւելի կը պատշաճի Թիւրքիոյ, ուր իրապէս Պետութեան և Կրօնքի եթէ ոչ նոյնութեան զոնէ միութեան դադափարը, իր վաղեմի ըմբռնումով, կը տիրապետէր: Այնպէս որ նոյն իսկ Ռուսիոյ համար դժուար է պատմականօրէն դործածել միևնոյն բացատրութիւնը, սրովհետեւ Ռուս եկեղեցին չէ որ ուղղութիւն կուտար պետութեան, հակառակ այն իրողութեան որ Ռուս եկեղեցին պետական էր, և ընդհակառակն Ռուս Պետութիւնն էր որ կը խառնուէր Ռուս եկեղեցւոյ վարչական դործերուն և ուղղութիւն կուտար ատենց:

Պատմական իրողութեանց այս լոյսերուն տակ շիտակ չէ ուրեմն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վերաբերութեամբ դործածել Պետութիւն և եկեղեցի, և ասոնց բաժանումը, և ասոնց նման բացատրութիւններ, որոնք կրկնուելով և շեշտուելով շիտակ կը կարծուին, և կը մոլորեցնեն ժողովուրդին միտքը, եւ պատճառ կ'ըլլան սխալներու և միասններու:

Պետութիւն և եկեղեցի, ասոնց միութիւնը և բաժանումը Հռոմի եկեղեցւոյն յատուկ է մասնաւորաբար, և բոլորովին օտար բան մը, նոյն իսկ Հայց. եկեղեցւոյ նախկին շրջաններուն, թող մեզի ժամանակակից շրջանը, ուր ի զուր կը շուայլուին Պետութեան և եկեղեցիին, Կրօնքին և Քաղաքականութեան բաժանման անունով փայլուն և ձրի խօսքեր:

Յաջորդ յօդուածով պիտի բացատրենք եկեղեցիի պետականացման ծագումը և Պետութեան ու եկեղեցիի բաժանման խնդիրը Հռոմի եկեղեցւոյն մէջ:

